

- 3 Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. -Москва: Высш. школа, 1984. -211с.
- 4 Аханов К. Тіл білімінің негіздері. -Алматы: Санат, 2003. -496 бет.
- 5 Ақылбекова Г. «Қазақ тілі түсіндірме сөздігіндегі» етістік сөздердің стильдік саралануы// Ізденіс. 1998. №6. Б.-15-21.
- 6 Болғанбайұлы Ә., Қалиұлы Ғ. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. –Алматы.:Санат, 1997. -265 бет.
- 7 Кеңесбаев І., Мұсабаев Ғ. Қазіргі қазақ тілі. –Алматы: Мектеп, 1975.
- 8 Мұсабекова Ф. Қазақ тілінің практикалық стилистикасы. –Алматы: Мектеп, 1982. -151 бет.
- 9 Балақаев М., Томаннов М., Жанпейісов Е., Манасбаев Б. Қазақ тілінің стилистикасы. – Алматы: Дәуір, 2005. -256 бет.
- 10 Болғанбаев Ә. Қазақ тілінің синонимдер сөздігі. –Алматы: Мектеп, 1975. -308б.

УДК 81

Özyaşar Y.¹, Eren Ö. F.²

¹PhD., Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan, yucel.ozyasar@sdu.edu.kz

²Öğrt. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan, omerfaruk.eren@sdu.edu.kz

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ ÇERÇEVESİNDE METİNBİLİMSEL-TÜMCESSEL YAPILARIN İŞLEVSEL- ANLAMSAL BAĞLAMDA UYGULANMASI

Abstract. The use of language teaching methods that provide effective communication that would meet the needs in modern Turkish language teaching is very important. In this study our aim is to define the functional structure of the grammar method “sentential text-scientific” that teaches Turkish to foreigners and to try to show applications in a logical plane. Foreign language education is now accepted by all linguists to be taught not only through grammar. The importance of language teaching in communication, linguistic and communicative challenge in forming the text to be functional, the text in the semantic context in a consistent and correlative is obliged by the containment integrity. “Text-scientific” forms a functional presentation of the linguistic structure. Rather than directly teaching grammar, attempting to comprehend the existing functional-semantic integrity in the text constitutes the conceptual framework of our goal. In our study, the “sentential text-scientific” examples that are related to the functional grammar method are given to show that the subject has been studied.

Key words: Teaching English to foreigners, Functional Grammar, "Metinbilimsel-Tümcesel Building, Rainbow Textbooks.

İşlevsel Dilbilgisi, bir dil dizgesini çalışmanın öncelikle dil kullanım çerçevesinde başlaması gerektiğini ve dilsel ifadelerin anlamının belirlenmesinin bağlamdaki işlevlerinin betimlenmesi ile olanaklı olduğunu savunarak, dile işlevsel bakış açısıyla yaklaşan bir

yaklaşımıdır.(Eggins 1994: 11; Hopper 1998: 162). İşlevsel dil bilim bütün dilleri ele alırken; işlevsel dil bilgisi bir dili inceler ve ona ait öğeler üzerinde yoğunlaşır. İşlevsel dil bilgisi somut bir gramer dalı olarak dilin yapısal birimlerinin (metin, tümce, tümcesel ve sözdizimsel yapılar vb.) işlevlerini ve onların kullanım kurallarını incelemektedir. Söz konusu dil bilgisi dalında çeşitli dil düzeylerinde oluşan dilbilimsel dizge, yapısal bileşenlerin anlamsal işlevlerinin birlikteliği temelinde ele alınmaktadır. (Bondarko, LES 1990) İşlevsel dil bilgisi her dil düzeyinde oluşan dilbilimsel dizgelerin; metin veya metinden küçük ve büyük yapıların, yapısal bileşenlerinin anlamsal işlevleriyle bir bütün oluşturması temelli bir hedef gütmektedir. İşlevsel dilbilim dildeki öğeleri ve bunların bildirimlerini işlevleri açısından ele alarak dil dizgesi içindeki görevini ve konumunu belirlemektir. Dile işlevsel bakış açısıyla yaklaşmak, dilin kurallar dizgesini mümkün olduğunca işlevsel kavramlar açısından açıklamayı gerektirir (Siewierska 1991: 9). Biçimsel paradigmadan farklı olarak işlevsel dil bilgisi bir model oluşturmaya çalışmaz ve bir dil dizgesini çalışmanın öncelikle dil kullanımı çerçevesinde başlaması gerektiğini ve dilsel ifadelerin betimlenmesinin bağlamdaki işlevlerinin betimlenmesi ile olanaklı olduğunu savunur (Nichols 1984: 97).

Semantik (anlamsallık), eş zamanlı ve ard zamanlı olarak çalışır. [Ferdinand de Saussure](#)'ye kadar [dilbilimi](#) çalışmalarında ard zamanlılık hakimdir. Eş zamanlı semantik, dildeki göstergelerin belli bir zaman diliminde belli gruplar tarafından bir iletişim aracı olarak nasıl kullanıldığını araştırır. Eş zamanlı semantik ve ard zamanlı semantik birbiriyle hiçbir zaman çelişmez, hatta birbirlerini tam anlamıyla tamamlar.

Kelimelerin anlamlarının araştırılması dilbilimsel anlamsallığın konusudur. İşlevsel anlamsallık [Alfred Tarski](#) tarafından 1944 yılında “sistematik bir süreç olarak resmileştirilmiştir”. Gerçek – işlevsel semantik bir cümlenin anlamını bir cümlenin gerçekliği sorununa bağlamıştır, çünkü bir gerçekliğin tasarısının kavranması, anlamın tasarısının kavranmasından daha kolaydır. Gerçek – işlevsel semantik “anlam” kavramını dilsel ifadelerle dünya arasında bir işlev olarak anlayan ve bu ifadelerin gerçekliğini, bunların anlamlarına ölçüt olarak kullanan bir semantiktir.

Türkçe'nin eş zamanlı dil kullanımının betimlenmesinde işlevsel dil bilgisinin metodolojisinin bileşimli olarak uygulanması kanaatimizce Türkçe'nin sözdizimsel yapısına uygun olup metinbilimsel çalışmalarda daha büyük bir kolaylık sağlanacağı söylenebilir. İşlevsel-anlamsal metin çalışmaları daha somut ve gerçekçi bir şekle büründürülecektir. Cümlenin gerçekliği ve işlevi onun anlaşılır olmasına yani anlamına bağlıdır. Dil bilgisinin işlevsel olarak ele alınıp incelenmesi metinbilimsel yapıları daha gerçekçi ve iletişimsel bir hale getireceği şüphesizdir. Ayrıca Avrupa dil portföyüne göre dil öğretimi ve eğitimine ait kriterlerin belirlendiği dizgelerde işlevsel anlam alanları eş zamanlı ve metinbilimsel olarak daha iyi tanımlanabilecektir. Biz bu çalışmamızda metin ve metin içindeki cümlelerin metinbilimsel çerçevede yeniden nasıl kurgulanabileceğinin işlevsel-anlamsal yönü üzerinde yoğunlaşacağız. Çalışmaya örnek olacak dilbilgisel metni ise Dilset'in yabancılar için hazırlanmış olduğu ‘Gökkuşuğu’ kitabından seçtik. İşlevsel-anlamsal alanlara göre metin dilbilimsel açıdan bakarak tümcelerin konuya ve yoruma

göre kırılarak yeniden metinleşmesine az da olsa bir açıklık getirmeye çalışacağız. Bunu yaparken Türkçe'nin işlevsel dilbilgisini oluşturan temel öğeleri işlevsel-anlamsal bakış açısıyla bir metin bütünlüğü içerisinde ele almaya çalışacağız. Türkçe'deki metinbilimsel-tümcesel yapılanmalar; yüklem merkezli, öznel-nesnel, nitelik-nicelik, hal-durum merkezli, işlevsel-anlamsal bileşim alanları şeklinde ele alınıp incelenebilir. İşlevsel dilbilgisi somut bir dilin kullanım birikimi ve imkanlarıyla işlevsel-anlamsal alana göre yeniden şekillendirilebilir. Dilbilimde işlevci yaklaşım farklı iletişim bağlamlarında dilin rolünü ve işlevlerini betimlemeye çalışan ve iletişime dayanan bir yaklaşım olarak betimlenmektedir. Bu yaklaşımda dilin insanların birbirleriyle olan etkileşimlerinde anlam oluşturmaya nasıl olanak sağladığı araştırılmaktadır; ancak, dilde anlam her zaman açıkça belirlenmemektedir. İşlevsel dilbilgisinin temellerini üç temel soru oluşturur: Ne anlatıyor? 'anlama', ne ile anlatılıyor? 'biçim' ve ne için anlatılıyor? ' görev. Soyut anlamların, somut dil biçimleriyle metinbilimsel anlatımla görselleşmesi bilgi ve iletişimin daha işlevsel olarak işlenmesini gerektirecektir. Fakat bu bizi aşan bir ekip çalışması gerektiren kapsamlı tetkikleri gerektiren bir husus olduğu için biz sadece küçük bir bölümü üzerinde tatbikini göstermek için metinbilimsel verileri basit tümce veya tümcelerin işlevsel yönden konuya ve anlama göre kırılarak aynı yazımın yeni metin şekillerine dönüşümünü göstermek için farklı işlevsel-anlamsal tümce yapıları oluşturacağız. 'Dilin işlevi, bir sözcenin ya da kullanılan herhangi bir dilsel birimin amacıdır. Dil içinde ya da dil öğretiminde, dilin işlevleri genellikle davranış kategorileri biçiminde algılanır: rica etmek, özür dilemek, şikâyet etmek, bir şeyi ya da kendisini savunmak, vd. Bir dilin ya da bir sözcenin işlevi/işlevleri o sözcenin yapısı incelenerek belirlenemez. Önemli olan, dilin işlevsel olarak kullanılmasıdır, dil ile bir şey yapmak ya da sizi dinleyenleri etkileyerek onların bir eylemde bulunmalarını sağlamaktır' (Kılıç,2002:31). Kılıç'ın da ifadelendirdiği gibi dilin işlevsel kullanımı sözcüklerin yapısını inceleyerek değil onların metin içinde veya durum içinde taşıdığı anlam ve davranış ortaya koymakla sağlanır.

Ama herşeyden önce metinve metinbilim nedir suallerine bir cevap vermemiz gerekmektedir. Metin, belirli bir iletişim bağlamında, bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen anlamlı bir yapıdır. Metin çok farklı düzeylerde dille iletişimde bulunmak amacıyla cümlelerden oluşan, cümlelerle oluşturulan anlatma ve anlaşma aracıdır. Metni tarif eden bu ifadelerde iletişim kelimesi önem taşımaktadır. İletişimin gerçekleşmiş olması için onun işlevini yerine getirmiş olması mantıksal bir çıkarımdır).Metin içinde yazımsal ürünlerin bağlaşıklık ve tutarlı olması dilin işlevselliği açısından çok önemlidir. Bir cümlede veya metinde, kelimelerin dil bilgisi kurallarına göre bir araya gelmesi ve kullanılmasına **bağlaşıklık** denir. Bunların kendi içinde anlamca birbirlerini karşılamalarına ise tutarlılık diyebiliriz Charolles, bir metnin tutarlılık ve bağdaşıklık özelliklerini gösterebilmesi için dört kurala uyulması gerektiğinden söz eder. Bunlar, yineleme (Fr. répétition), ilerleme (Fr. progression), çelişkin olmama (Fr. non-contradiction) ve bağıntılılıktır (Fr. relation) (aktaran: Reichler-Béguelin, Denervaud, Jespersen 1990:125-126). 'Metin, modern dilbilimde XX. yüzyılın 70'li yıllarından beri onu oluşturan dil birimlerinin metindeki ilişkilerine ve sıralamasına göre yapısal, söz konusu dil birimlerinin ifade ettiği düşünsel kuramlara göre ise

anlamsal olarak incelenmiştir. Bilgi- iletişim çağında bunun yanı sıra, metnin işlevselliğinin irdelenmesi de giderek ivme kazanmaktadır. Çünkü dil, gerek bireylerarası, gerekse toplumlararası iletişimin ve bilgi akımının gerçekleşmesinde en temel araç görevini herşeyden önce işlevsel olarak üstlenmektedir. İletişim de, çeşitli sosyal ve dilsel görevi olan ve verici tarafından hem sözlü hem de yazılı olarak üretilen metinlerden oluşmaktadır. Dilbilimde metnin, bugün artık bir temel konu olarak belirlenmesi evresine girilmektedir. Nitekim birçok dilbilimsel kuralın yanısıra, eylemin çatsal-zamansal biçimlenmesi de, temel metin oluşturucu araçlardan biri olarak ele alınmaktadır.’ (Zolotova 2002). Metin bilim ise yazınsal metnin toplumsal, imgesel vb. Bakımından bilimsel olarak incelenmesi olarak ifadelendirilir. Metin yazılı ve sözlü olarak şekillenmektedir. Çağdaş metinbilimi; bütünlüğe ve bağlaşıklığa sahip olan metinlerin kuruluş kurallarına göre anlatılan anlamsal kuramları inceler. Çalışmamızda metin bilimsel verilerden yararlanarak evrensel özellikli anlamsal kuramların ekseninde, işlevsel-anlamsal anlamların eşzamanlı düzlem deşlevselliğine göre şu şekilde değerlendirmeye çalışacağız:

‘Temel bir dilbilimsel iletişimsel birim olarak “verici ↔ileti↔alıcı” formülü biçiminde tanımlanan metin oluşturuculuk, çağdaş dil-kullanım ortamına göre yeni bir düzlemde ele alınmaktadır. Dolayısıyla metin, çağdaş dilbilimde bir bileşim, bir dilbilimsel-iletişimsel süreç ve oluşum biçiminde, bileşenlerinin birbiriyle birikişmesi olarak belirlenmektedir. Sözkonusu birikişmeye göre belirlenen klâsik “verici↔ileti↔alıcı” formülü ise, metin bileşenleri düzleminde yeniden sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda metin bileşenlerinin yeni bir tanımlaması ve iletişimsel devresi, düşüncemize göre aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

- a. Verici
- b. Vericinin projeksiyonu
- c. Metin gövdesi veyailleti
- d. Metin projeksiyonu
- e. Alıcı

(M.Musaoğlu 2002).

1. İşlevsel-Anlamsal Alanına Göre Metnin Basit Cümce ve Cümceler Temelinde Yapılandırılması

1.1 Basit Cümle ve Cümleler Baz Alınarak

O, alışveriş yapmak için süper markete gidecek. Süper marketten sebze, meyve, vekahvaltılık malzemeler alacak.

METİN 1.1.1.1 (G1, Konu 11, s.89)

‘Fatma Hanım’ın Alışveriş Planı’

‘Fatma Hanım, öğleden sonra saat üçte işten çıkacak. O, alışveriş yapmak için süper markete gidecek. Süper marketten sebze, meyve, ve kahvaltılık malzemeler alacak. Fatma Hanım sebzelerden domates, salatalık, sivribiber, dolmalık biber ve patlıcan alacak. Meyvelerden elma, muz, şeftali, erik ve karpuz alacak. O et ve kahvaltı reyonuna da uğrayacak. Kahvaltılıklardan bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta alacak. Ayrıca akşam yemeği yapmak için bir kilo tavuk eti ve yarım kilo kıyma alacak. Fatma Hanım, çocuklarına çikolata, bisküvi ve sakız alacak. O, alışverişini kredi kartıyla yapmayı düşünüyor.’

Söz konusu örnekteki birinci tümcedeki öngönderim ikinci tümcedeki art gönderimi anlamsal açıdan tamamlıyor. ‘alışveriş yapmak için- sebze, meyve, ve kahvaltılık malzemeler’bu da öncül tümcelerde var olan sözcüklerin,ardıl tümcedeki sözcüklerle somut bir iletişim kurması anlamına gelmektedir. Fakat aynı metin içerisinde‘Fatma Hanım, öğleden sonra saat üçte işten çıkacak.O, alışveriş yapmak için süper markete gidecek. Aşağıdaki şekilde sıralanan cümlelerde ise aynı somut bağlantı kurulamamaktadır. ‘saat üçte işten çıkacakve süper markete gidecek’ öncül tümce ile ardıl cümle arasında anlamsal yönden somut bir bağlantı yoktur. Yani öncül tümcede bize verilen iletiyle ardıl cümle hakkında hızlı bir iletişim kurmamız mümkün gibi değildir.Söz konusu metinde ‘alışveriş yapmak için’ ögesi öncül tümcedeki bilgi verici konumundadır. Metni okuyan için somut bir gönderim oluşturmaktadır. Buna göre verici: ‘alışveriş yapmak için’ ögesidir.Vericinin okuyucuya verdiği mesaj ise süpermarketten bir şeyler alınacağıdır. Metin gövdesindeki ileti ise sebze dendiğinde; ardıl cümlelerde var olan ‘domates, salatalık, sivribiber, dolmalık biber ve patlıcan’. Meyve dendiğinde; ‘elma, muz, şeftali, erik ve karpuz’ ve kahvaltılık dendiğinde ise; ‘bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta’ şeklinde üç farklı ileti somut bir alışveriş anlamını taşımaktadır. Metnin ileti ise ‘süpermarkette alışveriş yapmak’ şeklinde ifadelendirilebilir. Alıcı ise dili öğrenen veya metni okuyandır.

Metni dil öğretimin işlevselliği açısından ele alacak olursak bazı eksiklikler karşımıza çıkmaktadır. Türk kültürünü ilk defa öğrenen bir öğrenci için kahvaltılık kavramı kendi kültüründe, hedef dildekini karşılayacak bir öngönderimsel iletiye sahip değildir. Konumuz harici olduğu için bunun göstergesel dilbilimle daha da zenginleştirilebileceğini söyleyerek geçiyoruz. Yani metne uygun resimlerin ve imajların koyulmasından bahsediyoruz. Ama biz bunu işlevsel dilbilgisel bir düzlemde anlatmayı hedeflediğimiz için şunları söyleyebiliriz. Türk kahvaltılık kültürünün Türkler için taşıdığı önem öngönderimsel bir tümce ile somutlaştırılarak iletişim hızlı ve işlevsel bir halde gelebilirdi. Vericinin projeksiyonu diyeceğimiz bu ileti şu şekilde olabilirdi:

‘Fatma Hanım, öğleden sonra saat üçte işten çıkacak. O, alışveriş yapmak için süper markete gidecek. Süper marketten sebze, meyve, ve kahvaltılık malzemeler alacak.O et ve kahvaltılık reyonuna da uğrayacak. Çünkü, Türkler için kahvaltılık yapmak çok önemlidir. Kahvaltılıklardan bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta alacak.’ gibi bir öngönderim ögesi daha sonraki ardıl tümcedeki iletişimi somutlaştırmış olacaktı. ‘Çünkü’ ifadesiyle de metnin iletilisine, nedensellik işlevsel-anlamsal açıdan tamamlayıcılık, ‘Türkler için kahvaltılık yapmak çok önemlidir.’ tümcesiyle de metin içi iletişimi işlevsel ve hızlı bir iletiyle tamamlamış oluruz. ‘çünkü’ bağlayıcıyla bileşik cümleler arasında iletişim sağlanmaktadır. Bunu yaparken salt gramer yapısı değil aynı zamanda metin içi iletiye uygun, işlevsel-anlamsal bütünlüğü de dengeleyen metnibilimsel-tümcesel düzlem içerisinde bir aktarım sağlanmalıdır.

Metnin daha da işlevsel-anlamsal düzlemde metnin zenginleştirilmesi metnibilimsel bağlamda cümle çözümlemeleriyle de sağlanabilir. Bunun için cümle çözümlemelerinde tümevarım yöntemi uygulanmalıdır. Zira işlevsel dilbilgisel kuramda ve modern metnibilimsel

uygulamalarda, klasik dilbilgisel uygulamalarda olduğu gibi tündengelim değil, tümevarım yöntemi uygulanır. Metinbilimsel cümle çözümlerinde öğelerin isminden çok işlevleri ve kullanım alanları öğrencilere kavratılmak istenir. Bu çözümlerlerdeki oluşturulacak tümcesel yapılar; metinbilimsel-tümcesel kriterler uygun işlevsel-anlamsal bütünlüğü sağlamış, hızlı iletişim iletilerine sahip olmalıdır.

Metinleri ardıl sıralamaya göre gösterecek olursak:

İleti 1: ‘Fatma Hanım, öğleden sonra saat üçte işten çıkacak.’
Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.
Cümle kimin hakkında? Fatma Hanım.
Kim işten çıkacak? Fatma Hanım.
Ne zaman işten çıkacak? (öğleden sonra saat üçte)
Kiminle gitti? (cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti))
Fatma hanım ne iş yapıyor? Bilgi yok
Fatma Hanım nerede çalışıyor? Bilgi yok
Eksik iletiler: Fatma Hanım nerede çalışıyor?, Fatma hanım ne iş yapıyor?
Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce: Fatma Hanım, öğleden sonra saat üçte okuldan çıkacak.
Sonuç 1: Yeni kurulan cümleyle hem Fatma Hanım’ın nerede çalıştığını hem de metin içi iletiyle O’nun öğretmen olabileceği öngönderimi verilmiştir. Art gözderimlerdeki yapılacak olan zenginleştirilmiş iletilerde yaptığı iş daha hızlı bir iletişim sağlanarak ifadelendirilmiş olacaktır.

Vericinin ileti: ‘O, alışveriş yapmak için süper markete gidecek.’
Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.
Cümle kimin hakkında? Fatma Hanım.
Kim markeye gitti? Fatma Hanım.
Ne zaman gitti? (öngönderimsel iletiden dolayı, öğleden sonra veya saat üçten sonra)
Kiminle gitti? Kendisi (yalnız gitti)
Neyle gitti? Bilgi yok
Tam olarak ne zaman gitti? Bilgi yok
Eksik iletiler: Neyle gitti?, Tam olarak ne zaman gitti?
Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce: Fatma Hanım, alışveriş yapmak için saat dörtte arabayla süpermarkete gidecek.
Sonuç 2: Vericinin projeksiyonunu genişletecek olan bu yeni öğeler metin iletisini ve projeksiyonu

da zenginleştirerek ‘alıcı’ nın yani öğrencinin dili öğrenmeyle ilgili olan iletişimini ve dilin kullanımını (işlevini) daha üst seviyeye taşıyacaktır. Metinbilimsel-tümcesel yapıdaki işlevsel-anlamsal alandaki bu değişiklikler işlevsel dilbilimsel düzleme de uygunluk göstermektedir.

İleti 2: ‘ Fatma Hanım sebzelerden domates, salatalık, sivribiber, dolmalık biber ve patlıcan alacak.’

Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.

Cümle kimin hakkında? Fatma Hanım.

O ne alacak? domates, salatalık, sivribiber, dolmalık biber ve patlıcan

Nereden alacak? (cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)

Ne zaman alacak? (cümle içi iletiden dolayı, saat dörtten sonra)

Kimle alacak?(cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)

Ne kadar alacak? Bilgi yok

Nereden alacak? Bilgi yok

Eksik iletiler:Ne kadar alacak?,Nereden alacak?

Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce:

‘ Fatma Hanım sebze reyonundan 2 kilo domates, 1 kilo salatalık, 1 kilo sivribiber, yarım kilo dolmalık biber ve 1 kilo patlıcan alacak.’

Sonuç 3: Yeni kurulan cümleyle hem Fatma Hanım’ın ne kadar ve nereden sebze alacağı belirtilmiş olup,tam bir ön gönderim iletisi sağlanmıştır. Sebzelerden sözcüğü çıkartılarak yerine sebze reyonu iletisi koyulmuştur.

İleti 3: ‘Meyvelerden elma, muz, şeftali, erik ve karpuz alacak. ’

Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.

Cümle kimin hakkında? Fatma Hanım.

O ne alacak?elma, muz, şeftali, erik ve karpuz

Nereden alacak? (cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)

Ne zaman alacak? (cümle içi iletiden dolayı, saat dörtten sonra)

Kimle alacak?(cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)

Ne kadar alacak? Bilgi yok

Nereden alacak? Bilgi yok

Eksik iletiler:Ne kadar alacak?,Nereden alacak?

Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce:

‘ Fatma Hanım, meyve reyonundan da 3 kilo elma, 2 kilo muz, 2 kilo şeftali, 1 kilo erik ve 1 tane karpuzalacak.

Sonuç 4: Yeni kurulan cümleyle hem Fatma Hanım'ın ne kadar meyve alacağı belirtilmiş olup, tam bir ön gönderim iletisi sağlanmıştır. 'de' bağlacı kullanılarak metin içi iletişimde ön gönderimsel öge ile art gönderimsel öge arasındaki ardılık sağlanmıştır. Meyvelerden sözcüğü çıkartılarak yerine sebze reyonu iletisi koyulmuştur.

Genişletilmiş Verici Projeksiyonu: Çünkü, Türkler için kahvaltı yapmak çok önemlidir.

Cümle kimin hakkında? Fatma Hanım.

O ne alacak? (cümle içi iletiden dolayı, biliyoruz)

Nereden alacak? (cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)

Ne zaman alacak? (cümle içi iletiden dolayı, saat dörtten sonra)

Kimle alacak?(cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)

Ne kadar alacak? (cümle içi iletiden dolayı, biliyoruz)

Sonuç: Çünkü, Türkler için kahvaltı yapmak çok önemlidir. Kahvaltılıklardan bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta alacak.' gibi bir öngönderim ögesi daha sonraki ardıl tümcedeki iletişimi somutlaştırmış olacaktır. 'Çünkü' ifadesiyle de metnin iletisine, nedensellik işlevsel-anlamsal açıdan tamamlayıcılık, 'Türkler için kahvaltı yapmak çok önemlidir.' tümcesiyle de metin içi iletişimi işlevsel ve hızlı bir iletile tamamlamış oluruz. 'çünkü' bağlayıcıyla bileşik cümleler arasında iletişim sağlanmaktadır. Bunu yaparken salt gramer yapısı değil aynı zamanda metin içi iletile uygun, işlevsel-anlamsal bütünlüğü de dengeleyen metnibilimsel-tümcesel düzlem içerisinde bir aktarım da sağlanmıştır.

İleti 4: 'O et ve kahvaltı reyonuna da uğrayacak.'

Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletile bulmaya çalışalım.

Cümle kimin hakkında? Fatma Hanım.

O ne alacak? (cümle içi iletiden dolayı biliyoruz)

Nereden alacak? (cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)

Ne zaman alacak? Bilgi yok.

Kiminle gitti?(cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)

Ne kadar alacak?(cümle içi iletiden dolayı biliyoruz)

Nereye uğrayacak?et ve kahvaltı reyonuna.

Eksik iletile: Ne zaman alacak?

Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce:

O, daha sonra et ve kahvaltı reyonuna da uğrayacak.'

Sonuç 4:Yeni kurulan cümleyle art ve ön gönderimsel ileti bütünlüğü sağlanmıştır. 'Daha sonra' zaman edatı kullanılarak metin içi iletişimde ön gönderimsel öge ile art gönderimsel öge arasındaki ardılık sağlanmıştır.

İleti 5: 'Kahvaltılıklardan bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz

reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta alacak. ’	
Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.	
Cümle kimin hakkında?	Fatma Hanım.
O ne alacak?	(cümle içi iletiden dolayı biliyoruz)
Nereden alacak?	(cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)
Ne zaman alacak?	(cümle içi iletiden dolayı, daha sonra)
Kiminle gitti? (cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)	
Ne kadar alacak?	bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta
Nereye uğrayacak? (cümle içi iletiden dolayı,et ve kahvaltı reyonuna.	
Eksik iletiler: Yok.	
Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce: Yok.	
Sonuç 5: Daha Önceki iletilerle; art ve ön gönderimsel ileti bütünlüğü sağlandığı için ek yapılmamıştır.	

İleti 6: ‘ Ayrıca akşam yemeği yapmak için bir kilo tavuk eti ve yarım kilo kıyma alacak. ’	
Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.	
Cümle kimin hakkında?	Fatma Hanım.
O ne alacak?	tavuk eti ve kıyma
Nereden alacak?	(cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)
Ne zaman alacak?	(cümle içi iletiden dolayı, daha sonra)
Kiminle gitti? (cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)	
Ne kadar alacak?	bir kilo ve yarım kilo
Nereye uğrayacak? (cümle içi iletiden dolayı,et ve kahvaltı reyonuna)	
Eksik iletiler: Yok.	
Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce: Yok.	
Sonuç 6: Daha önceki iletilerle; art ve ön gönderimsel ileti bütünlüğü sağlandığı için ek yapılmamıştır.	

İleti 6: ‘ Fatma Hanım, çocuklarına çikolata, bisküvi ve sakız alacak. ’	
Tümceye sorular sorarak öğeleri tespit ederek eksik iletiyi bulmaya çalışalım.	
Cümle kimin hakkında?	Fatma Hanım.
O ne alacak? çikolata, bisküvi ve sakız	
Nereden alacak?	(cümle içi iletiden dolayı, süper marketten)
Ne zaman alacak?	(cümle içi iletiden dolayı, daha sonra)

Kiminle gitti?(cümle içi iletiden dolayı, kendisi (yalnız gitti)	
Ne kadar alacak?	bir kilo ve yarım kilo
Neyle yapacak?	Kredi kartıyla. Art gönderimsel, öge metnin iç iletisinde var olan iletişimi ve ön gönderimleri bütünleyici bir görevdedir.
Kimlere alacak?	Çocuklarına.
Nereye uğrayacak?(cümle içi iletiden dolayı,et ve kahvaltı reyonuna)	
Eksik iletiler:‘Öğrencilerine’	
Zenginleştirilmiş işlevsel-anlamsal tümce:	Fatma Hanım, çocuklarına ve öğrencilerine çikolata, bisküvi ve sakız alacak.
Sonuç 7:	Art gönderimsel öge ile ön gönderimsel iletinin bütünlüğünü sağlamak için ‘öğrencilerine’ sözcüğünü ekliyoruz. Böylece daha önce okuldan çıktığımız söylediğimiz ‘Fatma Hanım’ iletisinin durumunu somutlaştırmış oluyoruz

Zenginleştirilmiş İşlevsel-Anlamsal Metin

Fatma Hanım’ın Alışveriş Planı

‘Fatma Hanım, öğleden sonra saat üçte okuldan çıkacak. O, alışveriş yapmak için saat dörtte arabayla süpermarkete gidecek.Fatma Hanım sebze reyonundan 2 kilo domates, 1 kilo salatalık, 1 kilo sivribiber, yarım kilo dolmalık biber ve 1 kilo patlıcan alacak. Fatma Hanım, meyve reyonundan da 3 kilo elma, 2 kilo muz, 2 kilo şeftali, 1 kilo erik ve 1 tane karpuzalacak. O, daha sonra et ve kahvaltı reyonuna da uğrayacak.Çünkü, Türkler için kahvaltı yapmak çok önemlidir. Kahvaltılıklardan bir kilo beyaz peynir, bir kilo yeşil zeytin, kaymak, bir kavanoz reçel, yarım kilo tereyağı ve bir koli yumurta alacak. Ayrıca akşam yemeği yapmak için bir kilo tavuk eti ve yarım kilo kıyma alacak. Fatma Hanım, çocuklarına çikolata ve bisküvi, öğrencilerine de sakız alacak. O, alışverişini kredi kartıyla yapmayı düşünüyor.’

Türkçe’nin dilbilimsel- iletişimsel dizgesi, ünlülerin ve ünsüzlerin ses uyumuna, eklemeli- kelime bileşikleşmeli yapısına, tümcesel bileşimlerinin(öğelerinin) “özne+ nesne+ yüklem” sıralamasıyla elde edilir.Ama daha geniş bir düzlemedeki “tümleş+ özne+ tümleş+ nesne+ tümleş+ yüklem” nitelikli genişleyen standart sözdizimsel sıralanmasına göre belirlenebilir. Zenginleştirilmiş metindeki sıralamada bunu da görebiliriz:

Çünkü, Türkler için kahvaltı yapmak çok önemlidir.

Çünkü(tümleş)+ Türkler(özne) için+ kahvaltı yapmak (nesne)+ çok (tümleş)+önemlidir(yüklem).

Sonuç: Elde edilen yedi farklı tespitten sonra şunları söyleyebiliriz. Türkçe’nin yabancı dil olarak Türkiye’de ve diğer ülkelerde eğitimi ve incelenmesi sonucunda kazanılan

deneyimlere uygun bir kitap metninin örneğini; işlevsel-anlamsal yönden zenginleştirilmiş ve metinsel bağlamda iletişimi arttırılmış bir şekilde uygulayarak daha hızlı ve iletişime açık bir metin elde edilmiştir. Metinbilimsel-tümcesel düzlemde metin; işlevsel-anlamsal bağlamda zenginleştirilerek, metnin ardıl sıralaması işlevsel dilbilgisi yönteminin ön ve art gönderimsel bütünlüğü içinde yeniden düzenlenmiştir. Metnin en son haliyle; verici somutlaşmış, vericinin projeksiyonu metin iletisini hızlandırarak, metnin projeksiyonunu alıcının daha hızlı anlamasını ve işlevsel olarak kullanmasını sağlayacak şekle dönüştürmüştür. Metne ‘çünkü’ sözcüğünü ekleyerek nedensellik, kahvaltının Türkler için önemi vurgulanarak vericinin projeksiyonu genişletilerek verici-ileti-alıcı arasındaki iletişimsel yapı daha işlevsel bir hale dönüştürülmüştür. Metin içi bağlaşıklık ve tutarlılık; metnin gövdesi ve verici-alıcı iletişiminin işlevsel-anlamsal bağlamda sağlanmasından dolayı, işlevsel dilbilgisi çerçevesinde metinbilimsel-tümcesel düzlemde yapılmış olan cümle çözümlenmeleri ve zenginleştirmeleri somut iletilerle ispatlanmıştır.

Kaynakça:

- 1 Korkmaz, Zeynep,(1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara.
- 2 Yıldıız, Cemal, (2003), Ana Dili Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Türkçe Öğretimi, PegemA Yay., Ankara.
- 3 Güneş, Firdes,(2013), İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine , Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2(7), 71-92.
- 4 Börekçi,Muhsine,(2013),Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi , Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2(7), 93-102.
- 5 Tepeli,Yusuf,(2009),Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçede Özne Belirtme Ve Özne Yükleme: İşlevsel Dilbilgisi Çerçevesinde Bir Çalışma.
- 6 G. Songül, Ercan-Özge, Can Bakırlı,(2009), Dil Dergisi,Sayı: 143, Ocak-Şubat-Mart 2009.
- 7 Selçuk, Bilge Kağan,(2013), İşlevsel Dilbilgisi Çerçevesinde Kırgızcada Ettirgenliğin İşlevsel-Anlamsal Alanı International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p.2241-2256, ANKARA-TURKEY
- 8 İşcan, Adem, (2007), İşlevsel Dilbilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı :1,s:253-258.
- 9 Bondarko A.V., Funkcionalnaya grammatika, Leningrad “Nauka”, (İşlevsel Dilbilgisi); (İşlevsel Dilbilgisinin Temelleri, kp. İşlevsel Dilbilgisi Teorisi);
- 10 Templer, Bill,(2002), Türkiye’deki Avrupa Dilleri Dosyası[European language portfolio (ELP)] ve Yabancı Dil Olarak Türkçe: Avrupa Konseyi’nden Öğreticinin Yetkileri İçin Uygun Bir Amaç Oluşturma, Dil Dergisi, Sayı: 113 Mart- Nisan s. 24-32.
- 11 Musaoğlu, Mehman,(1999), Çağdaş Lengüistik ve Türk Dili Bilimi, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara, s. 775-779. 23-27.
- 12 Akbayır, Sıddık, (2005), Metin Bilgisi, Deniz Kültür Yayınları 3. baskı, Samsun.
- 13 Günay, Doğan, (2004), Dil ve İletişim, Multilingual, İstanbul.
- 14 Uzun, Engin N., (2006), Biçim Bilim: Temel Kavramlar, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.